

Оберемко Ю.О., здобувач Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

СТРУКТУРА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ УМИСНІ ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Ціннісно-нормативна сфера свідомості особи злочинця визначається поглядами, переконаннями, ціннісними орієнтаціями, внутрішньою установкою, які у своїй сукупності дають змогу встановити причини виникнення мотивів протиправної поведінки, спрогнозувати майбутню поведінку, а отже, розробити необхідні профілактичні засоби [1, с. 91].

Аналіз структури ціннісних орієнтацій осіб, що вчиняють умисні вбивства з корисливих мотивів пропонуємо здійснити звернувшись до результатів авторського емпіричного дослідження. Останнє проводилося шляхом тестування засуджених корисливих вбивць за допомогою психологічної методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С.С. Бубнової. Зауважимо, що при проведенні тестувань надавалася консультативна допомога кандидатом психологічних наук, доцентом, завідуючою кафедрою соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ Шевченко Л.О. У тестуванні взяли участь

засудженні, які відбувають покарання у п'яти кримінально-виконавчих установах середнього рівня безпеки Харківської області (Диканівська ВК №12, Холодногірська ВК №18, Олексіївська ВК №25, Харківська ВК №43, Темнівська ВК №100). Серед них: 100 осіб, засуджених за вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів (основна група) та 60 осіб засуджених за вчинення крадіжок (контрольна група). Респондентам був запропонований бланк в якому містилося 66 закритих питань з можливістю надати два варіанти відповіді: «так» або «ні». Результати тестування обчислювалися за допомогою спеціального ключа. Кожна із запропонованих цінностей вимірювалася у балах, максимальна кількість яких дорівнює 6. Після обробки даних будувався профіль, який відображав ступінь виразності (ранг) тієї або іншої цінності. Отримані результати тестування викладено у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл результатів тестування реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С. Бубнова)

<i>Найменування цінностей</i>	<i>Основна група (корисливі вбивці) ранги</i>	<i>Контрольна група (краді) ранги</i>	<i>P</i>
Приємне проведення часу, відпочинок	1,5	4	0,05
Матеріальний добробут	3	1	
Пошук і насолода прекрасним	7,5	5,5	
Допомога і милосердя до інших людей	7,5	8	
Любов	9	9,5	
Високий соціальний статус і управління людьми	5,5	2	0,1
Визнання, повага та вплив на оточуючих	4	7	0,05
Соціальна активність	5,5	5,5	
Спілкування	10	9,5	
Здоров'я	1,5	3	

Із наведених даних вбачається, що життєві цінності злочинців в обох групах умовно поділяються на значущі та незначущі. Серед найбільш вагомих цінностей, які посідають перших п'ять місць виділяються: *здоров'я, відпочинок та дозвілля, прагнення до матеріальної забезпеченості в тому числі і кримінальним шляхом, соціальний статус та соціальна активність*. Незначущими є цінності спілкування, любов, допомога іншим та милосердя, насолода прекрасним. Перейдемо безпосередньо до аналізу відмінностей у структурах значущих цінностей корисливих вбивць та крадіїв.

В першу чергу привертає увагу неоднаковий ранговий розподіл цінностей у досліджуваних групах. Перше місце у структурі ціннісних орієнтацій корисливих вбивць поділяють дві цінності - *здоров'я та приємне проведення дозвілля*. Цінності які б займали другу позицію - фактично відсутні. В той же час у крадіїв перше місце посідає матеріальний добробут, а здоров'я взагалі третє. Не має сумніву, що цінність власного життя усвідомлюється респондентами обох груп. Разом з тим, таке рангове розташування пов'язане на нашу думку із видом вчинюваних злочинів. Злочинна діяльність крадіїв не пов'язана із застосуванням насильства. Головним для них є таємно заволодіти майном і залишитися непомітним. Тому непокоїтись власним життям та здоров'ям під час вчинення злочину у крадіїв фактично не має підстав. Іншим чином виглядає ситуація у випадку вчинення корисливого насильницького злочину. Вбивство з корисливих мотивів безпосередньо вчиняється шляхом застосування фізичного насильства. Усвідомлюючи небезпеку посягання і розуміючи що жертва може чинити активний опір, злочинці побоюючись за власне здоров'я і життя застосовують летальне насильство до потерпілого. Під час нападу без вагань заподіюють шкоду здоров'ю потерпілого та позбавляють його життя. Це означає, що цінність життя потерпілих для корисливих вбивць зводиться нанівець, в той час як власне здоров'я вони визнають найголовнішою життєвою цінністю. *Відпочинок та приємне проведення дозвілля* для корисливих вбивць має таке ж важливе значення, як і цінність власного життя. За цим параметром встановлено статистично достовірну відомість ($p < 0,05$), тобто, для корисливих вбивць на

відміну від крадіїв відпочинок та приємне проведення часу мають вкрай важливе значення. Як правило, власний відпочинок та приємне проведення часу для корисливих вбивць ототожнюється із задоволенням своїх примітивних потреб в їжі, алкогольних напоях, наркотичних речовинах та сексуальних розвагах. Тому, кошти отримані від вчинення злочину, найчастіше витрачаються саме на забезпечення таких гіпертрофованих потреб та інтересів.

Третє місце, у структурі ціннісних орієнтацій корисливих вбивць, займає *матеріальний добробут*. При цьому для крадіїв він має більш важливе значення і виходить за результатами тестування на перше місце. Матеріальна забезпеченість це цінність, яка завжди була вагомою і визначала рівень та якість життя людини. На сьогодні в державі, простежується різке соціальне розшарування населення на багатих та бідних, при чому основна його частина належить до останньої категорії. Враховуючи те, що більшість корисливих вбивць це молоді люди, вихідці із малозабезпечених та бідних сімей - не дивним є те що їхнє бажання покращити свій матеріальний стан забезпечується шляхом вчинення корисливо-насильницьких злочинів.

Визнання та повага, як цінність є достовірно більш значущою ($p < 0,05$) для осіб котрі вчинили вбивства, а не крадіжки. Таке високе значення показника характеризує корисливих вбивць, як людей із безпідставно завищеною самооцінкою та зачепленим самолюбством. Соціальна невлаштованість, невпевненість у собі компенсується шляхом застосування фізичної сили до оточуючих. Низький рівень інтелектуальних здібностей позбавляє їх можливості вирішувати конфліктні ситуації правомірним шляхом, а тому застосування насильства для них видається найбільш оптимальним варіантом для досягнення бажаного результату. Наведені нами данні узгоджуються із результатами дослідження, що були отримані Б.М. Головкіним. Вчений довів, що не зважаючи на деформації ціннісно-нормативної сфери особистості, корисливо-насильницькі злочинці залишаються членами суспільства, а тому в своїх оцінках і самооцінках орієнтуються на суспільні еталони, загальноприйнятні ролі, цінності та норми, бажані з

огляду на престижність і загальне визнання [2, с. 145]. Такі цінності як *соціальна активність та високий соціальний статус* для корисливих вбивць посідають п'яте місце у структурі ціннісних орієнтацій. При цьому, якщо соціальна активність, як цінність, у обох досліджуваних групах займає однакову позицію, то високий соціальний статус і бажання керувати людьми для крадіїв та корисливих вбивць в структурі ціннісних орієнтацій має відмінності лише на рівні тенденції ($p < 0,1$). Це пов'язано з тим, що в існуючій статусній ієрархії злочинного середовища, соціальний статус крадіїв є «вищим», ніж у корисливих вбивць, тому не випадково що саме для цієї групи злочинців цінність високого статусу є важливішою.

Результати тестування показали, що до незначущих цінностей респонденти обох груп віднесли *спілкування*. На думку вчених, у злочинному середовищі мають місце певні деформації спілкування [3, с. 305]. Через побоювання сказати щось зайве або заборонене, засуджені поводяться дуже обережно, а тому у місцях позбавлення волі спілкування злочинців відбувається у досить вузькому колі. Попередньо ми встановили, що більшість злочинців мають низький культурний та освітнєнський рівень. Тому не дивно, що до незначущих життєвих цінностей респонденти обох груп віднесли і такі цінності як: *любов, милосердя та допомога іншим, насолода прекрасним*. Ці цінності сприймаються ними на абстрактному рівні та суперечать наявній у них системі ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. - Х.: Право, 2014. - 440 с.
2. Головкін Б.М. Я-концепція особистості корисливого насильницького злочинця // Б.М. Головкін / Проблеми законності. - Нац. юрид. унів-т. - 2010. - Вип. 107. - С. 143-153.
3. Дмитриева Ю.А. Пенетенциарная психология: ученик / Ю.А. Дмитриева, Б.Б. Казак; Ростовна Дону: Феникс, 2007. - 681 с.